

ČESKOSLOVENSKÉ ODBORY V ROCE 1968
A JEJICH SNAHA O „NOVOU ODBOROVOU POLITIKU“
V MEZINÁRODNÍCH VZTAZÍCH

FRANTIŠEK ČAPKA

The year 1968 presented in new Czech history a critical year of the protest against Communist conservatism, centralism and bureaucratism. Also the trade unions went through a deep crisis, both within the Czechoslovak society and in international relations. The study describes the efforts of the new management of trade unions to a new trade union policy within the area of links to the trade unions in neighboring countries.

Key words: Revolutionary Trade Union Movement; trade unions; new policy of trade unions; The National Front; The Central Council of Trade Unions; The World Federation of Trade Unions; sovereignty; international relations.

Jedním z nejdůležitějších reformních rysů politického života a změn v politickém systému po lednu 1968 bylo postupné probouzení občanské společnosti. Zpočátku převažovala spíše nejistota a vyčkávání, což odpovídalo zaběhlé praxi. Čekalo se na „příkazy shora“. Teprve od února, kdy se ve sdělovacích prostředcích otevíral prostor pro otevřenou kritiku minulosti a aktuálních společenských otázek, začala pomalu a s mnohdy obtížemi vyvíjet veřejnost politickou iniciativu a vytvářet tlak na mocenské struktury KSČ. Docházelo k nárůstu diskusí a požadavků „zdola“ na změny; dokladem toho jsou čísla z průzkumu veřejného mínění, kdy například 97 % dotázaných sledovalo probíhající diskuse a 85 % respondentů potvrdilo, že sdělovací prostředky tlumočí mnohem více jejich názory, než tomu bylo v předchozí době. Zhruba ve stejné době, tedy koncem února, se začaly aktivizovat i společenské a zájmové organizace. Tak tomu bylo i v odborech, reprezentantu nejpočetnějších skupin obyvatelstva, představovaných od roku 1945 jednotnou organizací Revoluční odborové hnutí (ROH), která byla od února 1948 deklarována jako „převodová páka od strany k masám a hlavní pomocník a záloha KSČ“.¹ Z toho pak vyplývala podřízenost odborového vedení nomenklatuře KSČ.

A tak se nelze divit, že současně s aktivizací kulturních elit, ale i hospodářských pracovníků, a s nespokojeností mnoha členů KSČ se situací ve straně s neřešením vzniklých společenských a hospodářských problémů, které vyvolávaly napětí ve společnosti, rostla v závěru roku 1967 kritika činnosti ROH. Stále častěji se ozývaly hlasy tázající se „K čemu vůbec odbory jsou?“, objevovaly se náměty a požadavky na změnu odborové práce a také na výměnu jejich vedoucích funkcionářů. Kritika poměrů zaznívala však nejen mezi prostými odboráři, ale i v samotném aparátu ROH; těmto hlasům poskytovaly prostor oba odborové deníky – pražská *Práce*² a bratislavská *Práca*.

Ve vedení ROH, představované Ústřední radou odborů (ÚRO),³ zastávali klíčové pozice tři členové ÚV KSČ, příznivci Antonína Novotného, v čele s předsedou Miroslavem Pastyříkem

¹ Blíže TĚHLE, J. et al.: *Přehled dějin československého odborového hnutí*. Praha 1984, s. 510.

² V deníku *Práce* se stal takovým prvním signálem článek z 11. února 1968 s názvem *Nově i v odborech*. Do redakce začaly přicházet dopisy a rezoluce z odborových svazů, ze základních organizací a také od samotných členů ROH.

a tajemníky Bedřichem Kozelkou a Václavem Paškou, takže celé týdny po lednovém zasedání ÚV KSČ zůstávala situace v odborech „zakonzervovaná“. Žádný posun nenaznačil ani mítink pracujících pražských závodů a odborových funkcionářů hlavního města Prahy v rámci oslav dvacátého výročí „únorového vítězství“, kde vystoupil nový první tajemník ÚV KSČ Alexandr Dubček. Poněkud dále se posunuly odborové orgány na Slovensku, kde na plenárním zasedání Slovenské odborové rady, konaném ve dnech 27.–28. února 1968, zazněly vedle požadavků na změny v odborářské činnosti také návrhy na organizační změny ve smyslu budování samostatných slovenských výborů odborových svazů.

V dalších dnech se stupňoval tlak „zdola“, ze základních odborových organizací, požadující nápravu chyb a nedostatků v práci odborů, což se odráželo v poklesu jejich autority a vlivu mezi pracujícími. Stále silněji zněly také hlasy volající po přeměně odborů v nástroj „protiváhy socialistického státu“, což bylo zformulováno do požadavku „zbavit odbory závislosti na KSČ a naopak provádět vlastní nezávislou politiku“. Hnutí za suverenitu odborů směřovalo k důslednému prosazování zájmů zaměstnanců. Rovněž zazněl požadavek na svolání mimořádného sjezdu ROH.

Vedle této „politické neutrality“ odborů byla rovněž propagována preference zájmů profesí a odborových skupin. V této atmosféře „iniciativy, kritiky, hledání nejlepších cest, jak zvýšit autoritu odborů mezi pracujícími a v celé společnosti“, vydalo předsednictvo ÚRO 11. března 1968 *Komuniké k ozdravovacímu procesu v odborech po lednovém zasedání ÚV KSČ*, v němž svolávalo V. plenární schůzi ÚRO;⁴ ta se sešla ve dnech 21.–23. března 1968. Na tomto zasedání došlo k zásadním personálním změnám ve vedení ÚRO, kdy bez tajného hlasování se stal předsedou ÚRO Karel Poláček, dřívější ministr strojírenství, později těžkého průmyslu, a místopředseda vlády (1953–1958).⁵ Ze závěrů plenárního zasedání je možné vyzvednout zejména požadavek k rozvinutí široké diskuse k postavení, úloze a funkci ROH v nové situaci a zejména pak vypracování nové koncepce práce ROH.⁶

Změny ve vedení ÚRO vyvolaly postupné obměny v nižších odborových orgánech. Současně započalo dělení odborových svazů, kdy z dosavadních 15 celostátních svazů postupně vzniklo 57 českých a slovenských odborových svazů, které přijaly vlastní stanovy a vyhlášovaly nezávislost na ÚRO; té se přiznávaly jen tzv. delegované pravomoci. Uvnitř odborových svazů se samostatně sdružovala jednotlivá povolání a sociální skupiny v sekce s různou pravomocí a vazbou na ÚV odborových svazů s cílem dosáhnout autonomního postavení včetně práva řídit základní organizace. Současně došlo později k vytvoření dvou samostatných národních odboro-

³ První, ustavující zasedání ÚRO se konalo 1. května 1945 v Praze, a to ještě v podmínkách ilegality. Blíže ČAPKA, F.: *Odbory v českých zemích v letech 1918–1948*. Brno 2008, s. 153–155.

⁴ PECKA, J. – BELDA, J. – HOPPE, J. (edd.): *Občanská společnost (1967–1970). Emancipační hnutí uvnitř Národní fronty 1967–1970*. Brno 1995, s. 151–153.

⁵ Původně měla být V. plenární schůze ÚRO svolána na 20. února 1968, byla však odložena. Pod silicím tlakem kritiky již 12. března 1968 rezignoval na funkci předsedy ÚRO M. Pastyřík a oba tajemníci (B. Kozelka a V. Pašek) požádali o odchod do důchodu. Zvolení K. Poláčka předsedou ÚRO vyvolalo již během jednání pléna a po něm bouřlivou reakci. Byli to především odboráři ze strojírenských závodů českých zemí (hlavně z Prahy), kteří proti této volbě protestovali. Kritika směřovala jednak proti způsobu volby a rovněž se zaměřila na Poláčkovu činnost v předchozích funkcích. Naopak podporu získal nový předseda od slovenských průmyslových odborových svazů. Plénum ÚRO kritické názory nerespektovalo. Blíže KALINOVÁ, L.: *Společenské proměny v čase socialistického experimentu. K sociálním dějinám v letech 1945–1969*. Praha 2007, s. 314–320.

⁶ Srov. Všeodborový archiv Českomoravské konfederace odborových svazů v Praze (dále VA ČMKOS), f. Ústřední rada odborů, Praha, k. 39, *Protokol z V. plenárního zasedání ÚRO (21.–23. 3. 1968)*. Těž *Rezoluce V. plenární schůze ÚRO*. In: Pecka, J. – Belda, J. – Hoppe, J. (edd.): *Občanská společnost (1967–1970). Emancipační hnutí uvnitř Národní fronty 1967–1970*. Brno 1995, s. 153n. K dalším požadavkům závěrečné rezoluce patřilo: zhodnotit práci vedení ROH, přehodnotit dřívější usnesení, provést důkladnou rehabilitaci neprávem odsouzených osob.

vých hnutí s vlastním statutem a stanovami, jen volně spojených v Ústřední radě ČS ROH coby „vrcholném sjednocujícím orgánu odborového hnutí“. K dalšímu porušení jednoty ROH však nedošlo, protože vedení odborů připouštělo jen vnitřní restrukturalizaci podle zájmů členstva při udržení společných řídicích orgánů. Snaha po utváření samostatných odborových organizací, které by stály mimo jednotné odbory, se zrealizovala jen v jednom případě: 20. dubna 1968 se ustavila Federace lokomotivních čet, sdružující zhruba 25 tisíc členů.⁷

Stále více populární se stávala platforma „nové odborové politiky“,⁸ jejíž zásady byly v podstatě zformulovány do tzv. *Nástinu programu ČS ROH*, který byl přijat na celostátní poradě delegátů základních organizací ROH, konané 19.–20. června 1968. Bylo to v době, kdy spor o další osud reformních změn přecházel do nové fáze, přerůstající v mocensko-politický zápas. Jeho součástí byla snaha jak odpůrců, tak i zastánců dalšího rozvíjení reformy o získání podpory a sociální opory své politiky mezi dělníky a zaměstnanci. Ekonomické otázky se tak dostávaly na přední místo politiky. Na pracovištích se vytvářela atmosféra pro diskusi k sociálním, mzdovým i pracovněprávním požadavkům, což bylo spojováno s otázkami vnitřní přeměny odborů a urychlení ekonomické reformy. „Zápas o závody“ dostal širší společenský rozměr: představitelé kulturních svazů a vysokoškoláků navazovali kontakty se závody. Rozvíjela se tisková polemika o dělnické politice. Nedílnou součástí tohoto procesu bylo vytyčení nové role odborů a utváření hospodářské samosprávy.

Nástinu programu odborů, vypracovanému bez „řídící role komunistické strany“, předcházelo na 19 tisíc připomínek a návrhů od odborářů; jeho text se stal podkladem pro další diskusi. Hned v první kapitole propagoval *Nástin programu ČS ROH* odbory jako samostatnou, vůči KSČ „politicky neutrální“ a na státu nezávislou zájmovou organizaci s řadou nových zásad, mezi nimi: 1) Úkolem odborů je obrana a prosazování materiálních práv (včetně nových principů mzdové politiky) a sociálně-politických požadavků zaměstnanců, a to všemi zákonnými prostředky, tedy i stávkou. 2) Jako rovnocenný partner hospodářského vedení a vlády budou odbory vůči nim vystupovat jako samostatný činitel konstruktivní opozice. 3) Odbory sice uznávají vedoucí roli komunistické strany, ale jen v programových cílech. Tento programový bod tak potvrzoval stále jistý vazalský vztah odborů vůči KSČ, což vyplývalo ze situace v Národní frontě, jejíž součástí ROH zůstávalo.⁹

Jedním z klíčových problémů probíhající přestavby politického systému bylo pojetí a uplatnění politického pluralismu a s tím spojený postoj k vedoucí roli komunistické strany. Rozhodná většina komunistických funkcionářů odmítala organizovanou opozici mimo Národní frontu, a to jak z obavy ztráty mocenského postavení KSČ a tím i vlastního postavení, tak i s ohledem na „Moskvu“, pro kterou se připuštění opozice mohlo stát „nakažlivou nemocí“ i pro další země sovětského bloku, což by mohlo představovat „konec socialismu a sovětské hegemonie v něm“. Naopak zastánci reformy uvnitř komunistické strany si pod pojmem politický pluralismus a rozchod s dosavadním monopolem moci KSČ představovali uplatňování důsledné dělby moci, svobodu tisku, nové postavení komunistické strany s její vnitřní demokratizací a také samostatnost společenských organizací a existujících politických stran.¹⁰ Výrazem nově-

⁷ Již před založením Federace lokomotivních čet přišli s požadavkem na založení vlastního svazu představitelé Odborového svazu školství, kultury a umění, kteří na V. plenárním zasedání ÚRO požadovali založení samostatného svazu pracovníků umění a kultury. Jejich požadavek nebyl akceptován.

⁸ V textu *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ* (s. 26) byla „nová odborová politika“ charakterizována takto: „Obzvláště prudký zápas se sváděl o odbory, které chtěla pravice zbavit jejich třídního obsahu a poslání [...]. Ve značném počtu závodů se při volbách do odborových orgánů prosadila teze ‚odbory bez komunistů‘.“

⁹ Též KAPLAN, K.: *Československo v letech 1967–1969*. Praha 1993, s. 21 n.

¹⁰ V českých zemích existovaly dvě nekomunistické strany – Československá strana lidová a Československá strana socialistická, na Slovensku to pak byly Strana slovenskej obrody a Strana slobody.

ho pojetí politického pluralismu se měla stát změněná role Národní fronty.¹¹ O ní se vedly dlouhé diskuse, přičemž v prvních úvahách o přestavbě politického systému se s existencí Národní fronty vůbec nepočítalo; nestraniční intelektuálové pak rozhodně odmítali vedoucí roli komunistické strany a v pluralismu, včetně legální opozice, spatřovali hlavní záruku demokracie.

Diskuse o nové roli Národní fronty měly být uzavřeny přijetím statutu a také zákona o Národní frontě. Důležitým mezníkem v tomto hledání bylo prohlášení nebo též programová dohoda představitelů politických stran a významných společenských organizací ze dne 15. června 1968. Přijatý dokument vymezoval Národní frontu jako politickou koalici, na jejíž půdě se prostřednictvím politických dohod bude formovat linie státní politiky včetně její realizace. Z přijatých základních principů lze vytipovat následující tři: 1) Národní frontu je třeba vnímat jako koalici politických stran a společenských organizací, přičemž přijaté dohody jsou výsledkem střetu názorů a kompromisů. 2) Je třeba vyloučit legální opozici, tzn. politickou činnost proti zásadám a programu Národní fronty, takže místo opozice se připouští jen tzv. oponentura. 3) Mezi politickými organizacemi budou existovat vztahy rovnosti, avšak při respektování vedoucího postavení komunistické strany. Porovnáme-li data obou připomenutých programů, tj. „národněfrontového“ (z 15. června) a odborového (z 19.–20. června) nelze se nad třetím bodem *Nástinu programu ČS ROH* přilíši podívat.

Politický život v zemi rozbouřilo a zdramatizovalo provolání *Dva tisíce slov, které patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, vědcům, umělcům a všem*, otištěné také v odborových denících *Práce* a *Práca*. Na rozdíl od předsednictva ÚV KSČ, vlády, parlamentu a ÚV Národní fronty, jež zaujaly k této výzvě odmítavé stanovisko, nejvyšší odborové orgány je veřejně neodsoudily. Během deseti dnů obdržely redakce novin přes dva tisíce rezolucí, z nichž jedna třetina pocházela převážně z velkých závodů. V průběhu jednání vedení KSČ a KSSS v Čierné nad Tisou (29. července – 1. srpna 1968) vznikl z podnětu ČKD Kolín návrh na vytvoření Fondu republiky, do něhož by přispívali občané a pracovní kolektivy mzdou za dobrovolně odpracované směny. Díky široké popularizaci v tisku a v ostatních médiích se k jejich výzvě připojily další závody.¹²

Situaci v ROH uprostřed léta 1968 naznačuje *Zpráva Útvaru svobodných informací, plánu a řízení ÚV KSČ o politické situaci v Československu a podmínkách činnosti KSČ* (tzv. Kašparova zpráva), kde je proveden rozbor více než šesti tisíc připomínek, které došly odborovým orgánům. Většina z nich (24 %) směřovala do oblasti postavení ROH ve společnosti a celkového mechanismu jeho činnosti.¹³

¹¹ Bližší rozpracování úlohy Národní fronty obsahoval *Akční program KSČ* z 5. dubna 1968. *Rok šedesátý osmý v usneseních a dokumentech ÚV KSČ*. Praha 1969, s. 103–146. Přestože *Akční program KSČ* obsahoval mnohé kompromisní formulace, obracel se k občanům s dříve neobvyklou důvěrou v jejich vůli akceptovat nové myšlenky. Předložený „nový model demokracie“ také předpokládal samostatnost podniků a jejich relativní nezávislost na státu; současně potvrzoval dříve diskutované myšlenky o vytváření demokratických orgánů v závodech s podobnými funkcemi, jako měly závodní rady v letech 1945–1948. Na podobu těchto podnikových orgánů nebyly jednotné názory, což dokládá vystoupení předsedy K. Poláčka na VI. plenární schůzi ÚRO. Hlavní zásady dělby práce mezi podnikovou radou a odborovou organizací obsahoval *Nástin koncepce dalšího rozvoje ekonomické reformy*. Rady pracujících měly například rozhodovat o jmenování a odvolávání ředitelů, schvalovat výši jejich platů a rozhodovat o statutárních otázkách. Ředitelé měli být vybíráni konkursem. Vzájemné vztahy v podnicích upravovala kolektivní smlouva.

¹² K 30. červenci 1969 bylo vybráno do Fondu republiky přes 272 milionů Kčs (z toho v českých zemích přes 208 milionů); dary ve formě zlata a jiných drahých kovů (86,2 kg) činily v přepočtu přes 107 milionů Kčs. *Prameny k dějinám Československé krize 1967–1970*. Díl II/2. Praha – Brno 1998, s. 191–192.

¹³ FELCMAN, O. – MERVART, J.: *Rok 1968 v poválečných dějinách Československa. Edice dokumentů*. Hradec Králové 2006, s. 256–257. K uvedené *Zprávě* je nutné přistupovat rezervovaně, protože byla vytvořena na politickou objednávku konzervativních sil v KSČ.

Hnutí za suverenitu odborů uprostřed politického kvasu polednového období odsunul poněkud do pozadí otázku mezinárodní odborové politiky. Zpočátku přicházely podněty k revizi dosavadní praxe této problematiky spíše ze strany publicistů, zabývajících se odborovou tematikou, než (jak by se dalo předpokládat) ze strany mezinárodního oddělení ÚRO. Východiskem k „nové odborové politice“ v mezinárodních vztazích se stalo základní konstatování: ROH bylo dosud v této oblasti plně podřízeno československé zahraniční politice, která „*vycházela především z velmocenského postavení a prestiže Sovětského svazu, aniž jednotlivé země, a to i naše socialistická republika, přihlížely ke svým specifickým problémům a tradicím*“. Proto se jako nezbytné ukazovalo „*provádět mobilnější zahraniční politiku vycházející z postavení ČSSR v evropském areálu, aby se prosadily pozitivní tradice z minulosti*“.¹⁴ Odvolávání se na minulost tak nabízela jistě rozvinutí dlouhé řady inspirativních příkladů.

Jistá opatrnost a obezřetnost byla patrná z dalších úvah, které dosavadní styl a formy práce na tomto úseku odborové politiky označovaly jako praktiky vedoucí „*k roztržštěnosti, jež pod heslem ‚politické angažovanosti‘ vedly k nekonkrétnosti a formálnosti*“.¹⁵ Zde je třeba připomenout, že ROH bylo od roku 1945 zakládajícím členem Světové odborové federace (SOF), která sdružovala levicové a komunistické odbory.¹⁶ Přitom se od poloviny šedesátých let připouštěly styky ROH s řadou odborových centrál v kapitalistických zemích, jako v SRN, Belgii, Velké Británii, a to ještě předtím, než se zlepšovaly vztahy s těmito státy na vládní úrovni. Aktivnější proevropská politika však vyžadovala zásadní změny v postupech zástupců československých odborů v mezinárodních odborářských organizacích; stávalo se často, že naši zástupci hlasovali pro rezoluce a úmluvy, které však následně nebyly v domácích podmínkách naplňovány. Jako příklad bylo uváděno nedodržování dohod s Mezinárodní organizací práce (MOP) nebo s Mezinárodní konfederací svobodných odborů (MKSO).¹⁷

Nové hlavní úkoly ROH na mezinárodním poli se postupně rýsovaly po 58. zasedání předsednictva SOF, které proběhlo ve dnech 29.–31. května 1968 v Budapešti. Nahrávala tomu skutečnost, že hlavním bodem tohoto jednání byly problémy související s činností mezinárodních odborových sdružení. Jako stěžejní instituce, rozvíjející mezinárodní styky, byly zde označeny odborové svazy, což podpořilo tendenci uvnitř ROH, která směřovala právě k jisté svazové autonomii.¹⁸ Povzbudivě z dosavadní centralistické a byrokraticko-direktivní jednotvárné politiky SOF znělo přiznání, že bude třeba, aby ideologické rozpory ustoupily do pozadí před odborářskými zájmy.

„Nová odborová politika“ na mezinárodním poli se měla soustředit na rozvoj v těchto okruzích: 1) zvýraznění kontaktů se severskými zeměmi, což bylo zdůvodňováno zdejšími moder-

¹⁴ KEILBERTH, A.: *Postavení ROH v zahraničně politických otázkách*. Odborář 21, 1968, č. 12, s. 26.

¹⁵ Tamtéž, s. 27.

¹⁶ SOF byla založena na ustavujícím kongresu v Paříži ve dnech 3.–8. října 1945; čtrnáctičlennou delegaci ROH na tomto jednání vedl tehdejší předseda ÚRO Antonín Zápotocký; sídlo SOF bylo v roce 1956 přeneseno do Prahy.

¹⁷ MOP byla jako mezinárodní organizace založena v roce 1919, od roku 1946 je specializovanou organizací v rámci OSN se sídlem v Ženevě; Československo bylo členem od založení MOP. Členské státy jsou zastoupeny představiteli vlády, zaměstnavatelských organizací a organizací zaměstnanců. Uzavírají hlavně úmluvy o otázkách zaměstnanosti, otázkách pracovněprávních, bezpečnosti a ochrany zdraví při práci, sociálního a nemocenského pojištění. Výkonným orgánem MOP je Mezinárodní úřad práce (MÚP). MKSO vznikla v roce 1949 v Londýně odtržením některých odborových organizací od Světové odborové federace.

¹⁸ Blíže DĚD, A.: *Mezinárodní odborová politika a svazy*. Odborář 21, 1968, č. 14–15, s. 39–40. Autor však vidí prioritu odborové politiky v „*dalším upevňování a rozšiřování spolupráce s odbory v Sovětském svazu a v dalších socialistických zemích [...] s přesunem těžiště odborových styků na odborové svazy*“. Současně však připouští styky se západoevropskými odbory, protože vytyčují mnohdy „*mnohem progresivnější požadavky než my, takže v podmínkách kapitalismu vybojovaly pro pracující mnohem více výhod než my v podmínkách socialismu*“. Proto autor klade důraz na překonání těchto „*sektářských*“ tendencí.

ními metodami řízení, výchovy a zvyšování kvalifikace při aplikaci poznatků získaných v „moderní automatizované společnosti, jako je USA“; 2) prohloubení vazeb na sousední evropské země se zdůrazněním jejich silných sociálnědemokratických stran; 3) zvýšení kvalifikačních požadavků při obsazování pracovníků na úseku mezinárodních vztahů a stejně tak změny při výběru pracovníků zastupitelských úřadů, kteří by měli ve větší míře navazovat a udržovat styky s odborovými organizacemi v cizích zemích; 4) navazování kontaktů s organizacemi přidruženými k MKSO, zejména pak se západoevropskými odbory. Tento trend potvrdil článek vedoucího mezinárodního oddělení ÚRO Josefa Mála, který vyslovil dokonce požadavek „*utvářet vlastní evropskou politiku*“, vlastní zahraničně politickou koncepci a „*odstraňovat dosavadní zábrany přežívající z dob studené války*“.¹⁹ K tomu měla sloužit i daleko kvalitnější (než dosud) propagace a celý informační systém z oblasti mezinárodní odborové politiky. Proto se vyskytl názor na vytvoření mezinárodních komisí při jednotlivých odborových svazech. Ty měly přibližovat zahraniční zkušenosti zaměřené především na obhajobu zájmů pracujících.

Do tohoto období hledání nových východisek a stanovení koncepčnosti v mezinárodních vztazích zazněl hlas „se zdviženým ukazováčkem“. Členem delegace KSSS na jednání v Čierné nad Tisou byl také předseda sovětských odborů VCSPS A. N. Šeljepin, který vystoupil na IV. zasedání společné schůzky představitelů KSČ a KSSS 30. července 1968. Na adresu československých odborů mj. prohlásil: „*Vedení odborů vaší země místo toho, aby v nastalé neobyčejně nebezpečné situaci sjednocovalo dělnickou třídu k rozhodujícímu odporu proti antisocialistickým silám, rozvinulo širokou diskusi o vztazích mezi KSČ a odbory [...]. Přitom cílem diskuse není posílení vedoucí role strany a řízení v odborech, [...] ale naopak věc se zaměřuje na popírání vedoucí role strany a řízení odborů a vytvoření ‚nezávislých‘ odborů a dokonce ‚odborů bez komunistů‘.*“ Šeljepin odmítl diskutovaný program ROH a rovněž negativně se vyjádřil k záměru uzákonit v Československu stávkový.²⁰

A pak přišla noc z 20. na 21. srpna 1968 a s ní vojenský vpád armád pěti států Varšavské smlouvy do Československa. Hned 21. srpna vyšlo *Prohlášení sekretariátu ÚRO a předsedů ÚV odborových svazů k obsazení republiky vojsky Varšavské smlouvy*, které se plně postavilo za československé státní a stranické představitele a současně vyzvalo všechny odborové orgány, organizace i členy ROH, aby „*svým rozvážným postojem plně podpořili úsilí vlády, Národního shromáždění a vedení KSČ k zachování klidu a pořádku v naší zemi*“.²¹ Téhož dne zaslala Ústřední rada odborů odborovým ústřednám pěti zemí, jejichž vojska okupovala Československo, dopis, kde se mj. uvádělo: „*Proč a proti komu přijíždějí vaše vojska se samopaly a minomety do naší země, proti komu chtějí bojovat, koho chtějí uchránit a před kým? Vždyť náš lid a naše vláda nechtějí nic jiného, než chcete vy, lepší život pro všechny v míru a pokoji [...].*“ Současně s tímto dopisem vydala ÚRO prohlášení adresované vládám SSSR, PLR, NDR, MLR a BLR: „*Vedení ÚRO znovu zdůrazňuje, že protiprávní okupace ČSSR vytvořila pro lid Československa nejen nepřijatelnou politickou situaci, ale začíná již vážně ohrožovat některé životně důležité úseky hospodářského života země. Jsou ohroženy doprava, zásobování, dodávky paliv a elektrické energie, vznikají poruchy ve zdravotnictví a dalších úsecích národního hospodářství. Jménem 5,5 milionů členů ROH se obracíme s naléhavou výzvou na vlády SSSR, PLR, NDR, MLR a BLR,*

¹⁹ MÁLEK, J.: *I na mezinárodním úseku nově*. In: *Odborář* 21, 1968, č. 13, s. 27–28.

²⁰ VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J.: *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970. Červenec–srpen 1968*. Praha – Brno 1996, s. 117–118.

²¹ Srov. PECKA, J. – BELDA, J. – HOPPE, J. (edd.): *Občanská společnost (1967–1970). Emancipační hnutí uvnitř Národní fronty 1967–1970*. Brno 1995, s. 189. Též *Sedm pražských dnů. 21.–27. srpen 1968*. Praha 1990, s. 48–49; FELCMAN, O. – MERVART, J.: *Rok 1968 v poválečných dějinách Československa. Část II. Hradec Králové 2007*, s. 216.

aby respektovaly státní suverenitu ČSSR a ihned odvolaly svá vojska, která brání zákonné vládě ČSSR a ostatním právoplatně zvoleným orgánům ve výkonu jejich svrchovaných funkcí.“²²

Dne 22. srpna 1968 zveřejnila a rozeslala ÚRO všem odborovým organizacím světa výzvu o solidaritu, v níž se o okupaci z 21. srpna uvádělo: „Tato bezdůvodná, zákeřná okupace naší mírumilovné socialistické vlasti je v naprostém rozporu s mezinárodním právem a Chartou Spojených národů. Naše země byla okupována proto, že chceme dospět k socialismu lidskému a hluboce spravedlivému, cestou, která nejlépe odpovídá našim podmínkám a možnostem. Vyzýváme vás jménem pěti a půl milionů československých odborářů a všech pracujících, abyste v zájmu lidskosti všemi prostředky protestovali proti tomuto násilnému činu.“²³

Vedení ÚRO a jednotlivých odborových svazů v kritických srpnových dnech vícekrát žádalo sekretariát SOF, aby „k čs. událostem zaujal rozhodné stanovisko a protestoval proti obsazení ČSSR vojsky pěti států Varšavské dohody, jejichž odborové ústředny jsou rovněž členy SOF“. Tyto výzvy vyvolaly v mezinárodní odborové veřejnosti a v jednotlivých odborových centrálech velký rozruch. Mezi prvními vyjádřila nesouhlas s okupací anglická TUC. Do protestních stávek vstoupil rakouský ÖGB. Protestní manifestace probíhaly v západním Berlíně. Zejména západoněmecké odbory projevíly velkou iniciativu v solidárních akcích, které proběhly ve Stuttgartu, Mannheimu, Frankfurtu a Dortmundu; všude zde byla čtena výzva ÚRO.

O tři dny později (25. srpna) zasilá předseda ÚRO Karel Poláček představitelům odborových organizací NDR, PLR, MLR a BLR dopis s výzvou, aby podpořili československý požadavek na okamžitý odchod okupačních vojsk z ČSSR; stojí jistě za pozornost, že neoslovil sovětské odbory.²⁴

Společně s těmito aktivitami silil tlak ÚRO, jejich orgánů a zvláště mezinárodního oddělení, podporovaný československými pracovníky SOF, na sekretariát SOF, aby přijal odmítavé stanovisko k okupaci Československa. Po několika předchozích žádostech zaslala ÚRO 27. srpna 1968 generálnímu tajemníku dopis vytykající mu mlčení a váhavý postoj k okupaci Československa:

„Světové odborové federaci v Praze, gen. tajemníku Louis Saillantovi²⁵

Ústřední rada československých odborů Vás v posledních dnech již několikrát žádala, abyste zaujal Vy osobně i sekretariát SOF rozhodné stanovisko a protestoval proti obsazení ČSSR vojsky pěti států Varšavské smlouvy, jejichž odborové ústředny jsou rovněž členy SOF. Do dnešního dne jste neudělali nic. Jménem pěti a půl milionů členů československého ROH odsuzujeme tento postoj.

Je to tím více zarážející, že sídlo SOF je v hlavním městě naší republiky, takže jste očividni svědky toho, co se děje v naší zemi. Je to nepochopitelné proto, že v minulých dnech již celá pokroková veřejnost, odborové organizace všech světadílů, většina odborových ústředen, které jsou členy SOF, ale i členské organizace jiných mezinárodních odborových ústředen vyjádřily plnou podporu spravedlivému boji československému lidu a na jeho podporu organizují stále ve větší míře různé solidární akce.

Vedení Ústřední rady odborů, ÚVOS ve jménu pěti a půl milionů našich členů vyslovují ostrý protest proti Vašemu dosavadnímu váhavému postoji a žádá, abyste Vy i sekretariát SOF zaujal okamžitě stanovisko.“²⁶

²² PAVLÁSKOVÁ, L.: Ústup z pozic proletářského internacionalismu v odborech. In: Vaš, K. (ed.): Pravicový oportunistismus, revizionismus a antisocialismus v ROH v letech 1968/1969. Sborník statí. Praha 1972, s. 93.

²³ Tamtéž, s. 94–95.

²⁴ PECKA, J. – BELDA, J. – HOPPE, J. (edd.): *Občanská společnost (1967–1970). Emancipační hnutí uvnitř Národní fronty 1967–1970*. Brno 1995, s. 190. Též FELCMAN, O. – MERVART, J.: *Rok 1968 v poválečných dějinách Československa*. Část II. Hradec Králové 2007, s. 230.

²⁵ Louis Saillant (1910–1974) byl v letech 1945–1969 generálním tajemníkem SOF.

²⁶ VA ČMKOS, f. Ústřední rada odborů, k. 96, inv. č. 476. Též PECKA, J. – BELDA, J. – HOPPE, J. (edd.): *Občanská společnost (1967–1970). Emancipační hnutí uvnitř Národní fronty 1967–1970*. Brno 1995, s. 191.

Odpověď SOF byla zveřejněna v deníku *Práce* 30. srpna 1968. SOF v ní jednoznačně odsoudila vojenskou intervenci do Československa. O den dříve navštívil generální tajemník Louis Saillant s pracovníky sekretariátu SOF sekretariát ÚRO, kde došlo k setkání s Karlem Poláčkem, který poděkoval delegaci SOF za podporu.

Na VIII. mimořádném plenárním zasedání ÚRO, které se konalo 30. srpna 1968, byla kladně hodnocena činnost ÚRO v době od 21. srpna a současně byla pozitivně vyzvednuta solidarita a pomoc nekomunistických zahraničních odborových ústředí a organizací. Některé odborové svazy v těchto dnech oznamovaly přerušení styků s odbory socialistických zemí a naopak se přímo obracely na reformistické odbory v kapitalistických zemích, které nebyly členy SOF, se žádostí o podporu. Na druhé straně mnohé všeooborové a svazové orgány zasílaly odborovým centrálám v socialistických zemích dopisy a výzvy k přehodnocení svých postojů k událostem v Československu.

Prvním náznakem k tzv. normalizaci spolupráce ROH s odbory ostatních socialistických zemí bylo setkání zástupců odborových centrál SSSR, NDR, BLR, MLR a PLR se zástupci ROH, které proběhlo 14. září 1968 v Budapešti. Delegace ÚRO odmítala připustit nebezpečí kontrarevolučního vývoje v Československu, a tedy logické nutnosti okupačního zásahu vojsk Varšavské smlouvy. Karel Poláček, jako vedoucí naší odborářské delegace, o tomto jednání mj. uvedl: „Zdůraznil jsem, že k obsazení Československa došlo bez vědomí prezidenta a vlády ČSSR, Národního shromáždění i ÚV KSČ. V duchu požadavků všech orgánů ROH jsem tlumočil zástupcům pěti odborových ústředí jednoznačný postoj našich pracujících proti vojenskému obsazení Československa [...]. Zároveň jsem představitele pěti odborových ústředí informoval o souhlasném stanovisku pléna ÚRO ke komuniké SOF. Toto naše stanovisko narazilo na nesouhlas představitelů pěti odborových ústředí [...]“.²⁷

Stanovisko ÚRO naopak podporovaly významné členské organizace SOF, jakými byly francouzská Všeoborová konfederace práce (CGT) a italská Všeobecná konfederace práce (CGIL); tyto své postoje potvrdily koncem září 1968 při jednáních se zástupci ÚRO v Praze. V obou případech byl zdůrazněn „*duch tradičního bratrského přátelství a solidarity*“ a společně přesvědčení, že „*je potřeba obroda činnosti a struktury SOF*“.²⁸ I v dalších měsících některé odborové centrály využívaly každé příležitosti, aby „*odsoudily přítomnost invazních sil Sovětského svazu v Československu*“, a proto vyzývaly, že i „*nadále je nežádoucí rozvíjet a udržovat dosavadní styky s odbory Sovětského svazu a odbory těch zemí, které se zúčastnily útoku*“.²⁹ Při příležitosti prvního výročí 21. srpna zareagovala Mezinárodní konfederace svobodných odborů, která z Vídně zasílala našim odborovým svazům pozdravné dopisy.³⁰

Na přelomu let 1968 a 1969 se konaly ustavující sjezdy odborových svazů, kde byla bez ohledu na odborovou ústřednu dále prosazována tendence provádět samostatnou mezinárodní politiku, úsilí udržovat a upevňovat přímé kontakty a spolupráci s těmi odborovými organizacemi na Západě, které podporovaly československé reformní hnutí „socialismu s lidskou tvář“.³¹ Tak například v programu ustavujícího sjezdu Českého odborového svazu ve zdravotnictví 9. ledna 1969 mj. stálo: „*Výrazem samostatnosti odborového svazu je i plná pravomoc při navazování a rozvíjení mezinárodních styků, podle vlastních specifických zájmů*.“ Vyjádření v podobném duchu bychom našli zejména v usneseních sjezdů Svazu kovářů, Svazu pracovníků ve školství a vědě, Svazu kultury, umění a tisku.³¹

²⁷ PAVLÁSKOVÁ, L.: *Ústup z pozic proletářského internacionalismu v odborech*. In: Vaš, K. (ed.): *Pravicový oportunistismus, revizionismus a antisocialismus v ROH v letech 1968/1969*. Sborník statí. Praha 1972, s. 96–97.

²⁸ Odborář 21, 1968, č. 20, s. 30, 32.

²⁹ Rezoluci v tomto duchu předložila například konference TUC v Portsmouthu v březnu 1969.

³⁰ ŠLAPKA, K.: *Vyrovnání odcházíme na VII. světový odborový sjezd*. Odborář 22, 1969, č. 21, s. 22.

³¹ *Závěry z krizového vývoje v ROH mezi VI. a VIII. všeooborovým sjezdem*. Praha 1972, s. 28–29.

Byli to právě zástupci těchto svazů, kteří prosadili na I. všesvazovém sjezdu Českého ROH, konaném ve dnech 20.–22. ledna 1969 v Praze, otevřený dopis s názvem *Všem odborovým centrálnám sdruženým ve Světové odborové federaci*, v němž se naše odbory deklarovaly jako „nezávislá samostatná organizace, která zcela dobrovolně podporuje vedení strany a státu“, avšak současně „se chce však na závažných stranických a vládních usneseních podílet“. V uvedeně výzvě nebylo nijak skrýváno rozhodné stanovisko o tom, že „srpnové události roku 1968 vnesly nedorozumění mezi ROH a odbory těch zemí, které vyslaly svá vojska na naše území“, přičemž bylo zdůrazněno, že „tento zásah lze považovat za omyl a velkou křivdu“; současně zazněla výzva směrem k odborovému vedení těchto zemí, že ROH je ochotné „kdykoliv a kdekoli přistoupit na výměnu názorů na palčivé otázky [...]“.³² O týden později (27.–29. ledna 1969) proběhl v Bratislavě I. sjezd Slovenského ROH.

V některých dokumentech ustavujících sjezdů nebyla otázka spolupráce ROH s odbory socialistických zemí vůbec zakotvena. Naopak byla zdůrazňována spolupráce se všemi ostatními členskými organizacemi SOF a zásady samostatnosti i nezávislosti v mezinárodních stycích s odborovými organizacemi, včetně zásady vzájemného nevměšování. Přímá citace zněla: „*Jsme pro respektování samostatné odborové politiky každé odborové organizace nebo ústředny, její svrchovanosti, nezávislosti; i přes rozdílnost společenských zřízení je třeba se řídit zásadou nevměšování do činnosti druhých odborových organizací.*“ Vzájemné kontakty byly vyjádřeny slovy: „[...] už dlouho jsme neviděli a neměli možnost slyšet, že naši zástupci navštívili nebo byli u nich delegace kupříkladu ze zemí jiných – tzn. Itálie, Francie, Jugoslávie, ale i třeba Čínské lidové republiky a Albánské republiky.“³³ Vedení některých odborových svazů soustavně odmítala nabídky sovětských a dalších odborů sovětského bloku k výměně delegací.

„Festival“ sjezdových jednání byl završen VII. všeodborovým sjezdem (4.–7. března 1969) v Praze. Přijaté dokumenty (*Program ČS ROH, Charta ČS ROH, Stanovisko odborů k návrhu zákona o socialistickém podniku a Stanovisko k zásadám změn v Zákoníku práce*)³⁴ obsahovaly principy přijaté ještě před 21. srpnem 1968. Tak například *Program ČS ROH* redukoval podíl odborů na plnění „zájmové funkce“ a plně odrážel „novou odborovou politiku“. Charta odborového hnutí zdůrazňovala, že odbory budou vůči státu i politickým stranám provádět samostatnou politiku a budou mít vlastní program. Jistě není bez zajímavosti, že všeodborový sjezd se konal bez účasti zahraničních delegací, což v celé historii ROH byl zcela ojedinělý fakt.

Otázkám mezinárodní činnosti ROH se věnoval předseda ÚRO Karel Poláček v šesté části svého referátu; orientoval československé odbory na širokou spolupráci v rámci SOF při „uznání autonomie a nezávislosti každé země a nevměšování do jejich vnitřních záležitostí“ a současně se vyslovil pro důsledné pokračování v polednové politice.³⁵

V této době již byla reformní politická reprezentace natolik oslabena, že se začalo od původních požadavků ustupovat. Přitom však všeodborový sjezd nemůže být označen jako vítězství normalizace, ale naopak spíše její brzdu. I po zvolení Gustáva Husáka do čela KSČ nenastala v odborech prudká změna. Normalizace odborů byla postupná. Nové Husákovy vedení volilo

³² VA ČMKOS, f. Ústřední rada odborů, Praha, *Protokol I. sjezdu Českého ROH (20.–22. 1. 1969)*. Těž Odborář 22, 1969, č. 3, s. 30–31.

³³ PAVLÁSKOVÁ, L.: *Ústup z pozic proletářského internacionalismu v odborech*. In: Vaš, K. (ed.): *Pravicový oportunistus, revizionismus a antisocialismus v ROH v letech 1968/1969*. Sborník statí. Praha 1972, s. 99.

³⁴ Blíže VA ČMKOS, f. Ústřední rada odborů, Praha, *Protokol VII. všeodborového sjezdu (4.–7. 3. 1969)*. O svolání VII. všeodborového sjezdu rozhodlo předsednictvo ÚRO v polovině září a plénum ÚRO koncem září 1968 svolání sjezdu vyhlásilo.

³⁵ Blíže *Mezinárodní činnost ROH. Z projevu předsedy ÚRO Karla Poláčka na VII. všeodborovém sjezdu (4.–7. 3. 1969)*. Odborář 22, 1969, č. 5–6, s. 23–24.

osvědčenou taktiku, kdy diferencovalo „aktivní odborářské představitele v obrodném procesu“ od „pomýlených“. Důvěru získávali ti, kteří pomáhali odhalovat „pravicové oportunistické živly“. Mezi prvními postíženými v odborovém hnutí byli redaktoři listu *Práce a Svět práce*; přitom pod patronací některých ZV ROH vznikaly tzv. výbory na obranu tisku.

Konsolidace poměrů v odborech nebyla vůbec jednoduchá. Husákově vedení ji ještě v létě 1969 považovalo za „složitou a velmi pomalou“. V diskusi na květnovém zasedání ÚV KSČ zazněly velmi kritické hlasy na adresu odborů, kterým se přikládala velká důležitost zejména při „obnově jednoty celé společnosti, upevnění spojení strany s masami pracujících a konsolidaci ekonomiky“. Gustáv Husák v této souvislosti uvedl: „Negativní a oportunistické tendence se zčásti usídlily i v některých složkách Revolučního odborového hnutí. [...] Pod heslem ‚odbor bez komunistů‘ nebo v dohodě se členy strany, kteří podleli oportunistickým a nacionalistickým tendencím, získaly některé pozice v závodech a ve vyšších odborových orgánech [...]. Dodnes tyto síly působí v některých složkách ROH.“³⁶

Hlavní impuls k zahájení „konsolidačního procesu“ v odborech dala v červenci 1969 skupina KSČ při ÚRO ČS ROH. Následovala další usnesení, avšak teprve od října 1969 byl odstartován proces výměny odborových funkcionářů, a to od centrálních, svazových orgánů až po závodní organizace. Byla provedena reorganizace odborových svazů a obnoveno jejich centrální vedení Ústřední radou odborů. V únoru 1970 rezignoval na funkci předsedy ÚRO Karel Poláček a novým předsedou byl zvolen Jan Piller, kterého na březnové plenární schůzi ÚRO v roce 1971 nahradil Karel Hoffmann.

V květnu 1970 předložil nový předseda ÚRO Jan Piller *Poučení o situaci v ROH mezi VI. a VII. sjezdem*, jehož přijetí charakterizoval jako obraz „konsolidace v odborech“. Na dokument ÚV KSČ *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ* z prosince 1970 navázaly *Závěry z krizového vývoje v ROH mezi VI. a VIII. všeodborovým sjezdem*, přijatým na XIV. plenární schůzi ÚRO ČS ROH 5. května 1972.³⁷ V materiálu bylo také konstatováno, že byla ukončena očista odborového hnutí v Československu. Dá se tedy konstatovat, že odbory se do polednového obrodného procesu v roce 1968 sice zapojily později, ale vydržely v něm nejdéle.

³⁶ HUSÁK, G.: *Projevy a státi (duben 1969 – leden 1970)*. Praha 1970, s. 94–95.

³⁷ Podrobněji *Závěry z krizového vývoje v ROH mezi VI. a VIII. všeodborovým sjezdem*. Praha 1972.

Summary

Czechoslovak Trade Unions in 1968 and Their Effort to the “New Trade Union Policy” in International Relations

One of the most important aspects of the reform of political life in Czechoslovakia after January 1968 was the gradual awakening of civil society. An important position among social organizations occupied the Revolutionary trade union movement – united trade union. It gradually got rid of subordination to the Communist Party and was looking for a way to its own independent policy.

The study describes the development of the “new trade union policy” since March 1968 in various spheres of trade union activities. It mainly focuses on issues of international trade union policy, which is outlined in four main areas. The culmination occurred after August 1968, when the trade unions clearly took the side of after-January development and its continuation. Using specific examples, there is shown an effort to holding the line of the principle of autonomy and independence in international relations with the trade unions in the world. The beginning of normalization after April 1969 diminished the space for maneuvering. But still the unions belonged among the organizations that made problems to the administration of that time.